

РЕЦЕНЗИИ И ОТЗЫВЫ

Тимощук О.В.

НОВА ФУНДАМЕНТАЛЬНА ПРАЦЯ У ГАЛУЗІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ ПРАВА

Відновлення української державності наприкінці ХХ ст. та нагальні завдання її сучасної розбудови висунули на порядок денний історико-правової науки дослідження, в результаті яких мають з'являтися обґрунтовані юридичні рекомендації з різноманітних питань функціонування державних і правових інститутів. Разом з тим, на сьогодні виразно відчувається, що вітчизняній юриспруденції потрібні також нові концептуальні розробки, адже у багатьох галузях права українські фахівці-юристи користуються теоретичними надбаннями, що склалися під ідеологічним впливом минулих часів. Колективна робота за редакцією І. Б. Усенка, що має назву „Правовий звичай як джерело українського права ІХ–ХІХ ст.”, рекомендована до друку вченою радою Інституту держави і права НАН України, належить саме до таких досліджень.

Вона насамперед вражає широтою постановки наукових завдань – в контексті сучасних досягнень культурології, соціальної та юридичної антропології розглядаються сутність і характер звичаєвого права як соціально-правового явища, теоретичні аспекти походження та еволюції правового звичаю як форми (джерела) права; взаємовплив позитивного та звичаєвого права. Твір ґрунтується на комплексних методологічних підходах щодо розуміння поняття „звичаю” як соціальної норми, правила поведінки, складеної у процесі співжиття людей за результатами фактичного їхнього застосування упродовж тривалого часу. За такого визначення об'єкту дослідження цілком виразно виглядає його предмет: звичай правовий – це звичай санкціонований державою і цим перетворений на джерело права.

Взагалі чіткість та виразність логічних конструкцій цієї наукової праці притаманна усім її розділам, що робить знайомство з нею легким у сприйманні змісту і усвідомленні висновків. Імпонує наукова толерантність та виваженість авторів у викладенні наукового матеріалу, термінів та концептуальних напрацювань. Зокрема це стосується висвітлення історичного та соціально-культурного аспектів феноменальності звичаєвого права.

Автори роботи виходять із розуміння культури як особливого рівня соціального простору, що „створює те поле і спосіб спілкування, в якому формується кожне окреме суспільство зі своєю внутрішньою структурою, і яке відрізняється від інших суспільств”, виокремлюючи в ній правову культуру, тобто „спосіб організації та розвитку правового життя суспільства, що передається від покоління до покоління в процесі його соціалізації”. Разом з тим, наводяться точки зору й інших вітчизняних та закордонних дослідників щодо цих суспільних явищ, які піддаються ретельному компаративістському аналізу, відстежується процес становлення теорії звичаєвого права.

Науковий термін „правова культура” в сучасній українській юридичній думці визначається через систему духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права, яка охоплює усю сукупність найважливіших ціннісних компонентів правової реальності в їхньому розвитку (право, правосвідомість, правопорядок, нормотворча, правозастосовна та інша правова діяльність). Протягом історичного розвитку правова культура складає соціальний досвід у вигляді правил і способів поведінки людей (норм, принципів, категорій, інститутів), що свідомо передаються із покоління у покоління і формують правову традицію. За визначеннями сучасних вітчизняних теоретиків права, прояв правової традиції полягає в тому, що, з одного боку, протягом століть від покоління до покоління, від цивілізації до цивілізації переносяться правові цінності; з іншого, виникає перешкода становленню нових правових інститутів і відносин, що вимагає від державної влади проводити політику компромісів.

Із тексту рецензованої праці зрозуміла й точка зору її авторів, які також вважають, що правова традиція (традиція у праві) визначає різноманітні форми впливу минулого на сучасне й майбутнє правової системи. Однією ж з таких форм саме й є правовий звичай, що упродовж IX–XIX сторіччя виступав як регулюючий чинник суспільних відносин на українських землях практично у всіх галузях права.

Особливий інтерес викликає залучення до інформаційного простору роботи доробків Комісії для вивчення звичаєвого права України, яка діяла у Всеукраїнській Академії наук в 1918 – 1934 рр. Про цю колегію у межах тогочасної найвищої вітчизняної наукової установи окремі публікації відсутні, маємо лише фрагментарні згадки стосовно її діяльності у дослідженнях іншого предметного спрямування. Натомість у книзі „Правовий звичай як джерело українського права IX–XIX ст.” досвід роботи комісії підлягає детальному аналізу насамперед на підставі численних архівних документів, що свідчить про безумовну наукову новизну та обґрунтованість результатів рецензованого дослідження.

Такими, що не знайшли раніше достатнього висвітлення у науковій літературі виглядають також інші положення колективної праці. Зокрема в ній досліджуються конкретно-історична проблематика місця і ролі звичаєвого права в системах права Київської Русі, Литовсько-Руської держави, імперій, до складу яких входили українські землі протягом XVI – XIX ст.

Отже, комплексне опрацювання авторського колективу під проводом професора І. Б. Усенка широкого спектру історичних джерел та наукової літератури, сформульовані власні узагальнення і висновки не викликають сумнівів у достовірності їхньої роботи і свідчать про її непересічну наукову значущість та практичне застосування. Останнє полягає в тому, що напрацьований фактичний матеріал та теоретичні висновки авторів можуть використовуватися при написанні монографічних досліджень, підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій з історії держави і права України та зарубіжних країн, теорії держави і права, історії політичних і правових учень, історії України, міжнародного права, підготовці спеціальних курсів з інших юридичних та історичних наук.

Надійшла до редакції 01.12.2008 р.